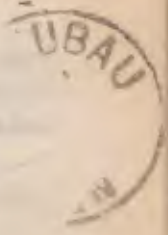

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՏՈՒՆԵՆԻՆԻՅԻ ՅՈՒՐԻՍԴՈՐԸ .

111

Անցնելով Տառնեհինգ Յուրիսի առթով գրված մեր առաջնորդողների երրորդ բաժնին, մենք ուզում ենք խօսել այդ մեծ չարժան նշանակություն մասին հայ ժողովրդի վերաբերությունով:

Տառնեհինգ Յուրիս, իբրև հայ յեղափոխական առաջին գիտակցական ու նախադժված քայլ, ունեցու բազմակողմանի նշանակություն հայերի համար և յայտնելուց իբրև նշանաւոր ու եղակի երևոյթ մեր կեանքում: Տառնեհինգ Յուրիսի մեծ գէպքն իր հանգամանքներով ու պայմաններով չէ, որ այնչափ նշանաւոր է, որչափ նշանաւոր է նրանով, որ հայերի մէջ նա առաջին յեղափոխական գիտակցական շարժումն է հանդիսանում: Նա եղաւ մեծ պատերազմի սկիզբը և գրանով նա բացեց հայկական կեանքում մի նոր շրջան: Նա ապացուցեց, որ այդ ձգտումների գործնական հասնելու համար անհրաժեշտ է յայտարարութեան ժամանակը հասնել: Նա իրենով սկսու է գործադրութեան ճանապարհի վրայ դնել հայ ժողովրդի մեծ ու գրական ձգտումները: Նա ցոյց տվեց համայն աշխարհին, որ հայերի մէջ կայ ոյժ, ընդունակ ձեռք դարձնելու հայ ժողովրդի սահմաններին ու ձգտումների գործադրութեան պատշաճ միջոցով — յեղափոխութեամբ: Վերջապէս, նա երևան եկաւ ո՛չ իբրև գոյժ մի տանաւոր խմբի, որի ոյժերը միշտ ենթակայ են կանուխ ուղտման, այլ իբրև գործ, իբրև պատերազմի փող մէկ ամբողջ կազմակերպված ոյժի: Այսօր ամենքին արդէն յայտնի է — և ևս բոլորական մամուլն իսկ յայտարարում է այդ, — որ Տառնեհինգ Յուրիսը նախադժված գործն էր կազմակերպված Հնչակեան Կուսակցութեան, որ այնքան խորունկ արմատներ է ձգել և այնքան ճիւղատարվել հայ ժողովրդի մէջ:

Այդ բոլորից պարզ է, թէ որպիսի մեծ ազդեցութեան պէտք է ունենար Տառնեհինգ Յուրիսը հայ ժողովրդի վրայ: Երկար դարերի խորունկ քնով ծանրացած ստորեկ ժողովուրդը յանկարծ վեր թաւ և լսեց նոր օրվայ արշալոյսի ծագման աւետիսը: Նա հասկացաւ այն օրը, որ իրեն նշանակված չէ յարատեւ ստրկութիւն, այլ որ ամբողջ կոչու է մոտանելու լուս ապագայի վրայ և որ նա

պէտք է գործնական ապացուցէ ձգտելու գալ բանակալութեան ճիւղաներից և սահմանել իրեն ազատ ու բարեկեց վիճակ: Նա սովորեց Տառնեհինգ Յուրիսից, թէ որպիսի եղանակ է պէտք գործնական ապացուցելու համար պէտք իր բարօրութիւնը: Նրան սկիզբայա պարծաւ, թէ ո՛րն է իր փրկութեան ճանապարհը: Նա խմացաւ, թէ ի՛նչ միջոց կարող է յաղթանակով պատկել իր բազմակողմանի տնտեսական ձգտումները: Տառնեհինգ Յուրիսին անհաշտ դարեւոր թշնամին առաջին անգամ զոդաց նրա խրոխտ սպանաւորից — և ինքն հայ ժողովուրդը նկատեց այդ: Տառնեհինգ Յուրիսին նա տեսաւ հայկական յեղափոխական ոյժի ու բազմակողմանի արիւթութեան առաջին յանդուգն փորձը: Տեսաւ հայ ժողովուրդը, որ մէկ ամբողջ կազմակերպված յեղափոխական Կուսակցութիւն նախաձեռնել է ժողովրդային մեծ դատը, առել ձեռքը նրա ղեկը և անցնելով սուրբ ժառանգ զլուխը, Տառնեհինգ Յուրիսին արինոտ չրթներով ու կրծքով բարձր հրուէր կարգացել ամբողջ հայութեան:

Հայ ժողովուրդը տեսաւ այդ ամենը:

Այն, ինչ որ տառնեհի տարիների հազար ու մի քարոզներ անկարող եղան անելու, Տառնեհինգ Յուրիսը միանգամից կատարեց: Այդ օրվան շարժումը մեծ պրօպագանդա էր, մեծ ազիտացիա էր գործող: Այդ գործով արած պրօպագանդան, այդ գործով արած ազիտացիան, իբրև մեծ օրինակ, այն արեց, որ հայ ժողովրդի մէջ դարձեց ինքնաճանաչութիւն, նրա անկած ուղին կենդանացրեց, նրա սիրտն ու հոգին բորբոքեց, յեղափոխական ուղի ներշնչեց նրա մէջ, յեղափոխական գրութիւն ստեղծեց Հայաստանում: Այսօր անասելի իրարանցում, մեծ զրգոտում է տիրում հայ ժողովրդի մէջ. — ամեն անկիւնում նա խլրտվում է, ամեն բազէ նա պատրաստ է ոտքի ելնելու իր թշնամու դէմ. ամեն օր շարունակ ընդհարումների մէջ է թիւրք զօրքերի հետ ու թիւրք ազգաբնակիչների հետ, որը սկսել է վսխոնայ «հայի կատաղութիւնից»: այստեղ հայն է թափում թշնամու արիւնը, այնտեղ թշնամին է նրան կոտորում — երկու կողմից էլ անտատ արիւն... Բայց ի՛նչ փոքր թիւ վր արիւնն է հոսում... Հայը գիտէ այսուհետեւ, ու

տրինով պէտք է լուսացուն իր վերքերը և նա ուզում է գործել, ուզում է մարտ, սրովհետև ուզում է ազա-
տութիւն օրհասհասութիւնն իր այլ ևս անտանկի վի-
ճակից՝ մի կողմից և սեփական ձգտումներն ու սուրբ
նպատակներն արդար լինելը միս կողմից՝ այսուհետև
աղբիւր են նրա յեղափոխական պիտի ու գործիքան և
նրա քաղաքական արխութեանը Այն ժողովուրդը, որ մի-
անգամ զգացել է ազատութեան ծառար և հասկացել
նրան յաղեցնելու միջոցը, այլ ևս չի հաշտվել ստրկական
գրութեան հետ և նրա նշանարանը կհանդիսանայ՝
Ազատութիւն կամ Մահ:

Հայ ժողովրդի մէջ այդպիսի յաղված ու բուն
գրութիւն առաջացնող Արտակոթեան գերն այսօր շատ
մեծ ու ծանր է: Նա պէտք է գիտնայ տեղական մաս-
նաւոր շարժումներն ու տէնորական գործողութիւնները
դարձնել սխառէմական, պարբերական, որպէս զի հայ
ժողովրդի մէջ շարունակ վառ մեայ, աւելի զարգանալով,
յեղափոխական սկիւն մի կողմից և միւս կողմից անդա-
դար հարստած է իր թշնամուն, նրան միշտ սարսափի մէջ
պահելով և նրա պէտքը ցրվելով: Մի և նոյն ժամանակ
գործող Արտակոթեանը պէտք է տեղանութեամբ շա-
րունակէ կազմակերպել ու խիստ կարգապահութեան
ենթարկել իր պիտիւն. այն մեծ, այն կ ա ր մ ի ր օ ր վ ա յ
համար, որ պէտք է սրտայ թշնամու զլիսին հայ ժող-
վրդի յաղթութեան գոչինով...

Առաջ, տրեմն, գործենք, գործենք շարունակ, հաս-
տատակամ, տեղան ու նպատակայարմար կերպով... Հե-
տո չէ՝ կ ա ր մ ի ր օ ր ւ ...

ՆԱԽԱԿԵՐ ԹԻԻՐԵԱՅ ՀԱՅՍՏԱՆԵՑ:

(Անվական թղթակցից)

Մուշ, 9 օգոստոս 1890.

Ե ր կ ա մ ս ե ա յ ա ւ ւ ե ր մ ու ն ք ի Տ ա ր օ ն .

Աղէխարը մանրամասնութիւնք .

Մշոյ գ է ա. ք ւ . — Յունիսի 8 ին ի Ատրին տեղի
ունեցած գէտքը կայծակի արագութեամբ ամեն տեղ
լուսեցաւ: Մշոյ գ ա տ ի լ է ն ե ր ու ն երկայայտեցնէր
իրենց իւրեւմտ Հաճի թայիսլ էֆէնիսի նախադաճութեան
ներքեւ ժողով մը կազմելով կը վճռեն յունիսի 10 ին
գիւրը հայերը կոտորել: Որպէսզ գիւր ժամ 4 ի տան-
ներ Հաճի թայիսլ իր բաղմաթիւ գինուած ս օ ֆ թ ա.
ն ե ր ու և ֆ ա գ ի ր ն ե ր ու գրոխն անցած և Մշոյ
թրքայ մեծագոյն մասը գէն ի ձեռին իրեն ընկերացած,
կը պատրաստուէին հայոց թողելու վրայ յարձակելը:
Հայերն արդէն խոր քնոյ մէջ կը խորդային, երբ փողը-
ներու մէջ եղած անաւոր անցուղարձը գիւրնք յանկարծ
էրաթփէ: Բարեբաղդարար մի բանի հայասէր թուրքերու

ստիպմամբ կառավարութիւնը կը փութայ գինուորական
հսկողութիւն ի գործ գնել: Բոլոր փողոցներու գրոխները
պահա՛ն կը գրուի և այսպիսի կարելի կըլլայ ցրուել
ամբողջ: Մէկն երկու շարաթ այսպէս գինուորական
հսկողութեամբ կը պահուի քաղաքն այսօրինակ յարձա-
կումէ: Քաղաքի ողջոյն հայերը սարսափած՝ անվտանգ
են իրենց կենաց ապահովութեան, ամանք շուկայն իսկ
երթալու կը վախնան և ամենքը գիւրն ի բուն կը
հըսկեն: ամէն ոք իր մօտալուտ օրհասին կըտպասէ. ինչոյ
անապահովութիւն արդէն յայտնի է. շատերը շուկայի
մէջ կը ձեռուին և կը հայէտային... Թէև կառավարու-
թիւնը երբեմն օրինական ձերբակալութիւններ, ի գործ
կը գնէ, իր մոլեխանդ թուրք ժողովրդեան զրգոթութիւնը
մեղմելու, բայց ծածկաբաւ զայն կը հրահրէ և կարծար.
ժանէ, միշտ հայերը ա՛հ ու գողի և սարսափահար գրու-
թեան մէջ պահելու համար: Ահա այս է բնիկ Մուշ
քաղաքի մէջ բնակչոյ միճակն:

Յունիս 12 ին շորս մէկի հայեր քաղաքէն ճամբայ
կենին Պալանդղի կողմէն Մանազկերտ երթալու, ճամ-
բան բրդեր իրենց վրայ կուգան կողոպտելու. հայեր կը
պոռան թէ «մի՛ մօտենաք մեզ», այլ նոքա կը պատաս-
խանեն հրացանի հարուածներով յորոյ կըսպանուի
Պրիգոր անունով քանեհանալու երիտասարդը: Յայն-
ժամ հայերն ալ հրացան կը պարպեն, բրդերէն երկուքը
կիչան, մնացեալք կը վախշին: Հիմա այդ երեք հայերն
անյայտացած են. գոյցէ քարգերը վերադին հասած և
զանոնք խողովաւ են:

Խ ա ո ղ ի ւ ղ ի գ է ա. ք . — Իրր երկու ամիս յառաջ
գիւրն մը ժամը 7 ին առնենքը Մուշէն 3 ժամ հեռաւ-
ութեամբ: Խասգիւղ կոչուած հայաբնակ գիւղին մէջ
գողութիւն մը կը պատահի: Գողերը նոյն գիւղէն կէս
ժամ հեռու լեռան սարսաղը գանուող Քուլօսիկ քրդա-
բնակ գիւղի մարդիկն են եղեր որք գիւղեայն մանկելով
Խասգիւղի մէջ և Տոսօղի Գորբէ անուն մարդուն ախտի
պատը ծակելով 2 եզ գողցիր են: Տեղիք ժամանակին
կը հասկանան և գուրս ելնելով հաւաք (օգնութիւն) կը
կանչեն, գրայիններէն տասն հոգի կը համին և գողերը
կը հալածեն մինչև իրենց գիւղը, որ համնելով նոցա՝
իրենց եղները քաղցրութեամբ յետս կտանուն և կը
վերադառնան: Այս գէտքին յաջորդ օրը Մշոյ մեծ իւրէ-
մա Հաճի թայիսլը չգիտեմ ինչ խնդրոյ առթիւ՝ այդ
գիւղ կուգայ (Քուլօսիկ) Գիւղայիք կը պատմեն թէ
հայեր կը յանդգնին մինչև իսկ մեր գիւղը գալ և իրենց
աւարը ետ առնուլ և թէ հիմա չեն ձգեր որ քրդերն
ալ ևս մօտեն իրենց գիւղի մէջ: Նա զայս հասկանալով՝
խիղոյն կը մեկնի ի Մուշ իւր հետ ունենալով խումբ մը
բողբոջ բրդեր, որոնք Մուշ գալով աղերսագիր կուտան
կառավարութեան թէ՛ հայերն գիւրեայն մեր վրայ յար-
ձակեցան զմեզ կոտորելու. բայց հագիւ լեռ վախշելով
ազատեցանք: Խիղոյն խումբ մը ոտտիկան կը մեկնի
Մուշէն և կերթայ Խասգիւղի բոլոր մեծամեծ մարդիկը,
մօտ 60 հոգի, Մուշ կը բերէ ուր մի քանի օրուան տա-
ժանկի բանտարկութիւնէ վերջ՝ նոցա հինգն անաւհար

կերպով բանտարկութեան կը դատապարտուին, իսկ միւսներն ազատ կարձակուին և կը վերադառնան իրենց գիւղը: Բանտարկեալներու յանցանքն է որ՝ տանոց նստապէս կառավարութեան զիմելու որ իրենց գոյնը կրնար զարժնել՝ իրենք անձամբ յետս դարձուցած են և այսու օրէնքին հաշտակ գտնուած են: Յայժմ բանտարկեալ են այս հինգ մարդիկ որ զիւրին համբաւուր ենրէն են:

Վ ա ռ զ Ե Ն Ի Ս Ո Ւ Գ Է Վ Բ . — Վարդենիացի հինգ հարստեր անձինք Մ ո շ Է Կ Է Է Ն զ Ի զ Է Ն իրենց հարսը բերած միջոցին Ա լ զ Ս լ ա յ ք ի թ կոչուած տեղը երբ կուգան, իրենց գէժ կիներն խումբ մը քիւրդեր որք իրենց զէնքերն և զհարսն կուգեն առնել: Թէ և հայեր կազազակն որ շփոտնան, այլ անոնք չանտարով հայերէն մին՝ Մ օ զ ա Կ ա Պ ր ի Գ Ս ր կոչուած անձը կրտսանեն և Ա լ օ խ ա շ օ անուն հայ մ'ալ կը վերաւորեն: Այն ատեն հայերն ալ զինուց զօրժամութեան զիմելով երկու քիւրա կըստանաւ և երկու ալ վերաւոր կիներն, միւսներ կը փախչին և զիւր կը գտնան: Հայերն ալ իրենց հարսի հետ մեռեալն ու վերաւոր մէկտեղ տանելով կը հասնին զիւր: Բայց քիւրաք ճարպիկ գտնուելով հայերէն առաջ կը փութան կառավարութեան բողոքելով՝ չափազանցութեամբ մը խեղաթիւրելով եղբւրեք խնն, իբր թէ Վարդենիացի 30 - 50 անձինք իրենց վրայ յարձակելով հինգ մարդ սպաննած են: Ասոր վրայ անմիջապէս 200 ի փոսիկ զօրք և ժանտարմա՝ բազմաթիւ թուրք և քուրդ պ ա շ ճ ա լ զ Ս լ ա յ Կ Է Վ Բ Վարդենիան վրայ կը զրկուին որոնք ատամնին կրճտելով և լի դաշտայթով կը զիտէին այդ տարաբաղ զիւրը որ ժամանակէ մը հետէ զողերու և առաջակաց գէժ ինքզինք պաշտպանելու զեղեցիկ եռանդի մէջ կը գտնուէր, ինչ որ զիրենք հարստահարողաց շատ ծանր կուգար և որոց ատելութեանն աւելի սաստկացաւ: Արծնոց գէպէն վերջ: Այս բարբարոս խռժանը կը մանէ զիւրի մէջ և ո՛րչափ էրիկ մարդ որ կը գտնեն՝ կը ձերբակալեն, մինչդեռ անոնց գաղէն յառաջ զիւրացիք ահարկեամ՝ ոմանք իրենց կանանց, աղջկանց ու մանկանց հետ այլ և այլ զիւրեր փախած ապաստանած էին: Չինուրք և սպառնալուքներ բոլոր աները կը խուզարկեն՝ կասկածելի անձեր և ռազմամթերք գտնելու յուսով: Ինչ որ կը գտնեն, կը թաղեն, կիւրացեն, շատ մը անկարգութիւններ ալ տեղի կունենան, մի քանի կանայք կը լլկուին, և վերջապէս զիւրն ամալի թողով կը հեռանան, տանելով իրենց հետ զիւրին բնակիչներէն ձերբակալեալ 120 հոգի և իրենց գտած զէնքեր, 10 չաքմազլը, 2 տակէն բացուող հրացան և 2 ունիւղիկ — խեղճ զիւրացուց պաշտպանութեան միակ զօրժքները և միակ ռազմա մթերքը: Այսպէս վայրագ կառավարութիւնն իր ձեռքով աւերակ զարծուց 150 անէ բազկացեալ զիւր մը, որոց բնակիչներն ցրուած են ատախն անդին: Առջացեալ հունձքերն որք մանգաղի կըստանին այլ ևս չորացան, քաղուած հնձուած ցորենն և ի կալ զիւրուած խոտերը ձեռամբ թրքաց հրոց ցարակ եզան և ձերբակալեալ զիւրացիք՝ իբր կառավար

ութեան գէժ ապստամբ՝ կապեալ և ի ծայն դինուր, բական նուագարանաց Մուշ բերպեցան և կետրնական բանտը նետուեցան, անոնցմէ 70 հոգի վերջնականապէս բանտարկուած են, իսկ միւսներ Մշոյ մէջ անօթի ծարաւ կը զեզերին իրենց եզրարց ապստամբեան համար:

Մշոյ կառավարիչ Սայիտ փաշան որ բաղդատմամբ իւր նախորդաց արդարաւէր մէկը կերեար, համակերպելով վերջապէս արիւղ հոսանքին և պ ա շ լ ա յ զ Ս լ ա յ Կ Է Վ Բ գերագոյն պետին քաղաքակառնութեան՝ իր բարեկալութեան կուլ տուաւ այս զժբաղ զիւրը: Բայց այդ տարտախն ու արհաւիրքը ի գործ գնելէ վերջ՝ համոզեց մնացեալ զիւրացիներին վերադառնալ իրենց գիւղը: Ամանք վերադարձան, բայց իրենց զլխուն վրայ ուրիշ աշխրէթներ կրտսաւին, զարձան անմուռն տանելու իրենց տխուր ճ ա Կ ա Ս ա զ ի ի անօրինածը՝, անհայ, անօթի, անզէն, անանկողին և անչափիկ այդ զիւրացիներ սպիպուած են ամեն զիւր հսկում կառարել քրդաց նորանոր յարձակմանց գէժ իրենք զիրենք պաշտպանելու համար:

Կ Է Օ Շ Է Ի Ն Ե Բ .

Ահաւանի Տարծնոց պատահաւոր վերջին ուսու թիւք բական սրտերազմէն ի վեր արդիւրուած էր այս վրանաբնակ քրդաց գալ մեր կողմերը: Ասոնց ո՛վքեր և ինչ բնութեան տէր լինէին ամեն տարօնցի լուս գիտէ, զի փորձառու եղած է նոցա չարագործութեանց, և ամէն անգամ որ նոցա անուն կը յիշուի զգուսնք միայն կազգէ: Բայց այս անուն ո՛րչափ որ զգուսնք կազգէր հայոց, այնչափ աւելի իրենց ի Տարծն գալը քաղաքական տեսակէտով յարմար գտաւելով՝ կայսերական թոյլտուութեամբ և Տիարալէքիւրի կուսակալին հրահանգով 2 ու կէս ամիս յառաջ մտան ի Տարծնոց ախտաբէ: Աշտէրներ ըստձինս բազմաթիւ աշխրէթներ է (ցիզերէ) կաղմուած առաջակ վրանաբնակներ են, այս աշխրէթներու մէջ նշանաւոր են Բագրանցի և Բասկանցի կոչուածները: Ասոնք Տարծնոց սահմանէն ներս մանելով սկսան ողողել մեր խզճալի երկիրը, 8 օրուան մէջ Մշոյ գաւառին երկրորդ բաժնի (իբինճի գոլ) զիւրերը ամէնքն թաղուեցան: Ե ի յ ի յ ա ն, Ա Ն ձ Ն Ս լ ա, Պ ռ մ ա, Խ Ս փ ի Ր, Զ ա յ Կ Ե Ր ա, Պ Ր մ Ե Ր ա, Ք Ր զ ա զ Ս մ, Ծ զ ա Կ, Ա ռ ի Ս ա, Ա լ ա զ ա զ Ր ի Ե Ր, Յ Ս լ ա ն և Բ Ե Ր թ ա Կ զիւրեր մեծամեծ կորուստներ տուին, իրենց ոչխարաց հօ, անր յափշտակուեցան զաւաթ մէջէն, շատ մարդիկ հրացանի հարուածներէ վերաւորուեցան, յորոց մէկ քանիք մեռան, ասոնց կարգին են Ա Ն ձ Ն Ս լ ա յ ի Ա լ ա զ ի աղան՝ որ մեռաւ, և միւս եղբայր մահամբձ է: Գաղան մէջ եղած ցորենի զէզերը վառուեցան քրդաց կաղմէ, և վերջապէս ընդհանուր սարսափ մը տիրեց համայն Տարծնոց նահանգին մէջ: Կառավարութիւնը որ հայ հասարակութիւնը ինչ խոտորնակի կերպով և ինչպիսի միջոցներով պաշտպանելը Մասա պէյի գաղտնաւորութիւն մէջ բռնած ընթաց

*) Ճ ա Կ ա Ս ա զ ի Ր շէ այդ, այլ օրհասական արջի մը վերջին կատաղութիւնն ու զայրոյթը, որպէս կըսէ մեր Եղիշէ պատմագիրը: Ծ . Թ .

քովը յայտնի ըրաւ. այս անգամ ես չգլացաւ զունս մը զօրք գրկել վեհափառ հայս երթողութեամբ եկած Կէօշերնի գէմ Զօրքերը երբ Մուշէն կը մեկնին, քրդերն վատաւած և զրգուտած կըսկսին իրենց չարազօրծութիւնքը կրկնապատկել, փոխանակ զի հայեր կը յանգզին կատաւարութեան բոցքերը Աւելի անտանելին այն է որ զօրքերը գալով փոխանակ բարեկարգութիւն հաստատելու և տաղանթները բռնելու, սկսան իրենք ալ իրենց ծանօթ անկարգութեամբ ամէն տեսակ շարք գործել և չարչարել հայերը, անոնց զիւղերու հաւերն ու ոչխարները մորթել և ուտել և ուրիշ անպատմելի գործեր ընել, մինչև իրենցմէ մի քանի ժամ հետոն կէօշերնի յայտնի համարձակ՝ կը չարունակէին իրենց անգութ հարստահարութիւնքը Այսպէս ըստ թուրքաց ասածին, անձրեւէն փախչող հայերը կ'արկուտի հանգիստը և անհաշիւ որ զօրքը իւր պաշտօնը այս կերպով լրացնելով ետ դարձաւ:

Այս ամէն շարեաց պատճառ եղան կատաւարութեան կասկածները քրդերն ու զօրքերը յանշարտ կատղեցուց և տեղի տուաւ այսչափ հաւածանաց: Հայոց մէջ պաշտօն լրտեսներ որք արդէն նշանաւոր են իրենց հայատեցութեամբ և անխղճութեամբ շարունակ կերթան Մշոյ և գաւառաց մէջ կը շրջին, կը թաղնին խեղճ հայերն, կը ստիպեն զնոսա ստակ տալ, թէ չէ՝ կը բռնեն և Մուշ կատաւարութեան դուռ կը տանին. երբեմն տան մը վրայ կասկածելով կը խաղաղկեն և ինչ որ կը գտնեն կը յախշտակեն. այսպէս պատահեցաւ Մուշեղէն զիւղի ուն Գրիգորի տանը: Մի րոպէ անուն թուրք մը նորա տան մէջ կասկածելի նիւթեր փնտռելու պատրաստուալ բոլոր արկիներ կը ջարդէ և նորա արդէն ծանօթ հարստութիւնը կը գրաւէ: Գրիգոր Բաղէշի կուսակալին շտապու կը գիմէ՝ կը բազմէ, այլ ի զո՞ր: Մերգա համարձակ կը շրջէ ի Մուշ, երջանկաբար վաշխելով իր յախշտակած ինչքը. նորա եղբայր Բաշիտն ի Վարդենիս մի քանի կանանց պտտիւր բռնաբարած է: Հայ մը անկարելի է պարզ զէնքով մը մինչև իսկ գաւառով մը երեւիլ քրդի մը, թուրքի մը կամ զինուորի մը առջև որոնք հաստաբաւէս իրաւունք ունին հայէն զէնք առնել: մինչդեռ բոլոր հասարակ քրդեր, յոսից ցլուխ զինեալ արքունի զէնքերով և հրացաններով խմբովին կը պաշտօն տուտ անդ:

Բայց մեր վրայ գալիք զժրադուութիւնն ի կատար հասնելու համար չէրքէզաց շարժումը միայն կը պահէր և այն ալ եղաւ: Մինչ կատաւարութիւնն իւր ուշադրութիւնն ի մի հաւաքելով կը քննէ հայ բանաւարկեաց վերաբերեալ թղթեր և նոցա բանաւարկութեան վճիռ կարձակէ, միւս կողմէն քիւրդք և չէրքէզք իրարու հետ կը մրցին կատաղի յարձակումներ ընելով հայ զիւղերու վրայ, առանց կարեւորութիւն տալու կատաւարութեան ցոյցերուն որ իրենց վրայ զօրք կը զրկէ... Զիշտ այն ժամանակ երբ Բատկանցի աշերէթից վրայ զօրք կերթար, Մշոյ գաւառի միւս կէտին (Ա. Բաժին Պիւրիսի ճիւղով) իր գիրը աւարի անուեցան:

Գ. Ռ. մ. զիւղէն 70 ոչխար բատկանցեաց ձեռամբ:

Ա. Ն. ի. ս. տ. զիւղէն 200 ոչխար երկու յարձակումով խաթիւններու ձեռամբ և այս յարձակումաց մէջ Կափո (Կիրակոս) անունով հայ մը վիրաւորուեցաւ:

Ա. տ. գ. ա. զ. ի. լ. զիւղէն հինգ հարիւր ոչխար, հովիւն սպանուելով՝ ոչխարք տարուեցան:

Խ. ա. ը. ձ. զիւղէն 740 ոչխար՝ մ. ա. Ն. ի. կ. զ. ի. քուրդեր տարին:

Վ. ա. զ. ի. Ն. ի. զիւղէն Մ. Յակոբի 8 եղեր զիւղի առջևէն տարին:

Ն. ի. զ. ա. կ. զիւղէն երկու հարիւր ոչխար պարաքցի քրդեր տարին:

Ն. ի. զ. ա. կ. զիւղէն դարձեալ 224 ոչխար անօրէն ա. յ. ա. Ն. զ. ի. քրդեր տարին, երեք հայ վիրաւորելով և ձի մը սպանելով:

Խ. ա. ս. զ. ի. զ. ի. ձեզ մը ոչխար քօշնիկի քրդեր տարին:

Ա. ը. ձ. ա. վ. ա. Ն. ի. զ. ի. զիւղերու ոչխարներն խաթիւնցի յախշտակեցին:

( ) ր. կ. ը. Ն. զ. ի. զիւղի գառները կէօշերնի տարին:

Ծ. ի. ա. լ. ու. զ. ի. զիւղի երկու մեծ տան տաւարներ չէր. քէզներ յախշտակեցին գաւառն մէջ:

Ա. Ն. ի. ճ. զիւղի սէս Կաթիթը Մուշէն զիւղ վերա. դարձած ժամանակ 4-5 զինեալ թուրքեր վրան յարձակելով կտոր կտոր ընելով կը սպաննեն:

Խ. ա. ս. զ. ի. զ. ի. մէջ յուլիսի 15 ին սպանուեցաւ Սրգէ. եան Կարապետ անուամբ պատանի մը որուն գաւառի մէջ ուշխառած պահուն՝ Կեղծմէր քրդարեակ զիւղի 3 զինեալ մարդիկ անկէջ անցնելով՝ կուղեն անոր նաչախն (ձեռքի կացին) առնել. նա կը դժկամակի տալ. անմիջապէս գնտակի հարուած մը զայն զեախն կը փռէ և քրդերն նաչախն առնելով կը հեռանան: Հայիւ իրեկուսն զէմ զիւղացիք կիսանան եղելութիւնը և կը հասնին սուլային մօտ որ իւր զլխին եկածն անոնց պատմելով կը մեռնի:

Յուլիս 16 ին զեղծմէրցիք Լ. ի. ը. ա. է. ի. զիւղին զիւ. գաւառ սէս Մ. խ. յ. ի. տանն կը մանան, նորա մեծ աղան կը սպաննեն և տան մէջ ինչ որ կը գտնեն կը կողորոտեն:

Յուլիս 17 ին պարաքցի կոչուած քրդեր Ա. զ. ա. վ. ա. Ն. զ. ի. զիւղի գառներն և ձեզ մը ոչխար տարած են:

Յուլիս 20 ին Մշոյ մօտ Ս. է. մ. ա. լ. զիւղի երկու անձինք զիւղէն Մուշ գաւառ ժամանակ՝ բարգրանցի քրդեր առջևնին կեննեն և թաղնելու համար զխեղճ հայեր կը խաղիտողեն: Կատաւարութիւնը իւր թէ չորազործները փնտռելու գնաց, օրինական ձեւեր բռնեցուց, այլ ըստ սովորականին ձեռնունայն ետ դարձաւ:

Յուլիս 23 ին Յ. ա. ի. ս. ի. տ. զիւղէն 16 եղ զողացուեցան գաւառի մէջէն որոյ հոտաղը (նախորդը) կապելով կոշները տարեր են քրդերը:

Յուլիս 26 ին Յ. ա. ի. ս. ի. կոչուած զեղէն 503 ոչխար և 107 տաւար, այսինքն ամբողջ նախիրն ու հօտը տարած են. հովիւները ձեռնելով ու կապելով տաղակութիւննին ի զօրք դրած են:

Յուլիս 26 Պ. ու. լ. ա. Ն. զ. ի. զ. ի. զիւղի երկու հայոց զիւղերու մէջ 368 եղ և կով և քիչ մ'ալ ոչխար

յառաջանալով են: Գիւղացիք եկած և օրինական տեղեր զբաղած ընդհանուր են: այլ ի դուրս Բոս մանրագինն տեղեկութեանց՝ 282 բարդոց ցորեան հրձգութեամբ փառած է, որով բոլոր հայ գիւղացւոց օտեստը հրոյ ճարակ լինելով՝ սոքն վերահաս կողաց և ամբողջ հայերը՝ եթէ քրդերու սրի հարուածէն ապասխն, սովի հարուածէն պիտի մեռնին:

Այս միջոցիս Մայր դաշտի մէջ իսկ ցորեաններն և հացարդոցներն բարդոցներու հրկիզութիւնը կ'արձակուին: Այս լուրն ևս հաստատ է. զի վառած բարդոցներու արձակած բոցը գիւղեր տառն Մուշէն կը տեսնուի...:

Օգոստոս 5 ին ութը տասը բարդանցի քրդեր Մայր Առաքելոց վանոց վրայ կը յարձակին, ոչխարներ ու տաւարներ յափշտակելու: հօշոտաց և ծառայից հետ կոխ մը կոտնենան որոց մէջ գնատակաւ երեք հազի ծանրագէտ կը վիրաւորուին և քրդերը կը փախչին: նոյն օրը Մուշ գանդուղ գինուրական Միւշիւր փաշան կը լսէ այս գէպքն և իր բոլոր նկարագրութեամբ կ'իմանայ: բայց Բաղէշ կը մեկնի առանց կարգադրութիւն մը ընել ուղիւ:

Սոյն նամակիս շատ գէպքերու նկարագրութիւնը կը պարունակէ նաեւ մէկններու կողմէն աղգային երեսօտ խանական Ժողովոյն ուղղեալ հանրագիրն Սահայն չենք յոտար, որ նա բան մը ընէ՞): Միւշի ճար անկու միջոցը մեզի է մնացած... Ապագան ցոյց կուտայ ամեն բան և ամենու, ամենու հետ մեր հաշիւնիս տարտած կը լլանք...

Մէջի

Մշի դաշտի գիւղերի մէկից խմբագրութեանս մէջ ստացված մամուլաւ մի նամակից, որ գրած է մի գիւղացի, քաղով ենք հետեւեալ պարզ ու սրտայոյզ հատուածը, անխփփա պահելով իր սփը. —

11 օգոստոս, 1890.

«Հիմա Տարօնոյ դժգոյզ վիճակի տառապանք կը կրենք, ոչ գիւղեր ման ոչ մէկի աչք խփել կարելի չէ, որովհետեւ մեր երկիր նման է ծովու ալիքներուն, որ յանկարծ ալիք կը տեսնեն սարերի շափ կը բարձրանայ և կը խփի ջրին յատակը: Այնպէս մեր վիճակն է. տեսնեն օրը գեղ մ'է կը կտրեն, ունեցածնին կը կորսուին: Բոլոր երկիր նոյնպէս կ'ողորուման մէջ է և սպան ման: Վարդենիս, Արածնք բոլորովին Սիւրի պէս եղեր է: Թրքաց հետ պատերազմ բացուաւ, զօրք հասաւ, հայերին ցիր ու ցան ըրին: ոմն սպանին, ոմն բանտ գրին, ոմն բոլորովին կորսուած է. նմանապէս շատ մը գեղեր, ոչխար բոլորովին բացի Բերթակ գեղէն ուրիշ տեղ չ'թողուցին և ամեն գեղէն օրական երեք շորս մարդ կը սպանեն միշտ. տներ կը կողորտեն և մեր տանջանք օր քան զօր շատ է:

Պայաղէտ, 18 օգոստոս, 90.

Մեր դրութիւնը անտանելի է: Ամեն օր տեսակ տեսակ ոճիրներ կ'արտադրեն, ամեն օր տեսակ տեսակ տէհեր կը խտրանան հայոց, այնպէս որ ամենին տանելի կացու թիւն մը չ'ունինք: Այսօր, վաղը, այսօր, վաղը պիտի

«Հնչակի» ընթերցողներին, արդարեւ, արդէն յայտնի է, որ ազգ. Ժողովը բարեհաճեց այդ հանրագիրն անպէտք թղթիւր չարքը դասել ազգասիրար:

Ծ. Հ. Խ.

կուինք մեզ վրայ յարձակողներու հետ, կըսենք... Աճա պարանօք Թեւեթանի մը Թարս տեղեկութիւններ:

Թիւրք տղայ մը իր մեծերու գրգամով ցերեկուայ մէջ այրեց հայու մը գամը և խոտի գէղը. ամբողջը միւրիդ զարձուց. խեղճ մարդը անօգնական մնացած է, թէեւ գանգատեցաւ, ո՞վ մտիկ պիտի տնէ:

Չինուորներն անցեալ օր Թարսնոցին պոյաճի Պետրոսին ժամը 6 ին ըստ եւրոպացւոց: Կուզէին սպանել, սակայն իւր աղաղակներու վրայ իր աշկերտն օգնութեան հասաւ, աղաթեց իր տէրն, միայն թեւ կոտրեցին: Աշկերտն հազարապետի քով գնաց աղաչելով. հազիւ հազ տոխն նրան լսթերն. քսակն մնաց զօրաց:

Այս երեկոցեան Տուրսուն տղայի տղան Ազիզն որ կառավարութեան գրագիր է, հայ հաղթունի Սեբույի կնօջ վրայ յարձակելով կուզէր վիրաւորել զնա իր գանակովն: սպաննացած էր իր երկու ստինքն կտրել: Խէկոյի աղաղակի վրայ անդգամը խոյս տուած էր:

Թուրքերն հանրագիր մը գրելով աղաղակեցին ի վան Դէյիս Ձէլալէղլին որդուն որ բազմաթիւ պէշնեւրով գայ այսր:

Կառավարութիւնը բոլոր պաշտօնէից մէկ մէկ հրացան տուաւ: իսկ ոստիկանաց հարիւրապետ Խամայիլ էֆէնտին բոլոր տեղիս Թրքաց տան գլուխ երկու հրացան հարիւր բամբուլաւ:

Հայ ժողովրդեան մէջ տագնապը մեծ է: Կ. Պոլսոյ անմտանալի Յիւլիէն հաբը ամենքն ոգի են առած: Կտեւ նեն, որ կառավարութիւնը գիւղերն խողխողելու անօրինութիւններ կ'ունենէ... սակայն այնպէս չէ, որ միանգամայն խողխողուին աւելի ցանկալի է, քան հիմակաւն ծանր վիճակի տեղութիւն: Պիտի կոտորի՝ մեզ հասաւ վարութիւն. շատ աղէկ, զէն ի ձեռին կերթանք այս կոտորման... և կ'կոտորենք ու կ'կոտորենք, բայց մեր լիբը Թէմալին չըպիտի մոտնայ, որ մեր տրեան հոտանքէն մեր ազատութիւն պիտի ծագի...:

Հաղարէն մէկը.

ՆԱՄԱՆԵՐ ԹԻՒՐԿԻՍԻՅ

Կ. Պոլիս 30 օգոստոս, 1890.

Գաւառաց վիճակն կը շարունակէ մտահոգութեաւ և տարակալ լինել: Թէեւ կանոնադրապէս լուրեր չեն հասնէր, բայց ամեն ինչ ցոյց կուտայ թէ տարափառհարեալ աշխարհում առաջին տեղին ունին, մինչ ասկէ յառաջ հարստա հարութիւնը միայն կային: Տարօնոյ գաւառի կացութեան վրայ վաւերական տեղեկութիւնք կուգան: Մայր դաշտն անդադար զարձած է բրդաց, չէրքեղաց և կէօշլընքու աւարարութեանց և աւերմանց վայր որոց կ'աջակցին թուրք զինուորք խաղաղութիւն և բարեկարգութիւն հաստատելու պատրուակաւ: Միւս գաւառներն աւելի նախանձելի վիճակ մը չունին, թէեւ որդապի չգիտենք թէ ինչ անցքեր տեղի կ'ունենան: Չորրորդ գորարանակի շարժումները բաւական ուշագրաւ են: Ի տեղիս տեղիս և է տիֆնիս իր գէն կը կոչուին: Արարկերէն զօրաց վաշտ մը կը մեկնի Բաղէշ երթալու: Չորրորդ գորարանակին ընդհանուր հրամանատարը քաղաքէ քաղաք կը պաշտի: ցարդ գացած է Կարին, Մուշ, Բաղէշ և վան: Կան թուրք լրագրաց վերջին թիւերուն մէջ կը կարդանք թէ պարսկական սահմանագլուխ շարունակ հրտակներ կ'անցնեն և շահաւակութիւններ կընեն օսմանեան հոգի վրայ... Այս ամէնը ցոյց կուտան թէ Հայաստանի վիճակը կարի խառնակ և տագնապացուցիչ է: Կորանոր լուրեր կ'տաւանմը որք կը հաստատեն թէ երկրին աղգարնակութիւնք խեթիս և կ'աղաժանօք կը նայի:

միմանց. հայերը կը կասկածին թէ թուրքերը զիրենք ջարդելու կը պատրաստուին. իսկ այն տեղեր ուր միծաւանութիւնը կը կազմեն հայեր, թուրքերն անոնցմէ կը վախճան, մինչև այն տառիճան որ այդ կարգի տեղերն թուրքերը մղկիթ գացած ատեն՝ զրան առջև պահնորդ կը գնեն եղեր՝ որպէս զի մի՛ գացէ հայեր յանկարծ յարձակում գործեն ու զիրենք կոտորեն: Վանի որ իրաց այս վիճակը կը շարունակուի, քանի որ կառավարութիւնն արդէն թոյլ եւ անկարող՝ միակողմանի ընթացք մ'ունի, քաջալիրիով քուրդերն ու թուրքերն, տարակողմ չկայ թէ երկուստեք կոտորածի երկկողմէնը բոլորովն անտեղի չեն կրնար նկատուիլ եւ վաղ կամ անագան պիտի իրաւ կանանան, քսանիկի շիթութեանց նորանոր պատճառներ ստեղծելով:

Մինչ գաւառաց մէջ այս անտանկի կացութիւնը կը արունակվի եւ մինչ հայ ժողովրդեան զայրոյթը՝ նոյն իսկ թուրքից ստտանին մէջ՝ զազաթնակաւ կը հասնի, հ'տաքբարական եւ զրեթէ ծիծաղելի է անանկ թէ կառավարութիւնն կը շարունակէ ինքզինք միթարև նորա, նոր հերքմնագիրներ հասցնելով գաւառներէն եւ հրատարակելով զայն թուրք լրագրաց մէջ: Թէ ինչ արժէք կրնան ունենալ այդպիսի մուրացածոյ գոհունակութեան արտայայտութիւնք, այդպիսի բռնազրոյթի հերքմնագիրք, աւերորդ է բացատրել: Աւելի ծիծաղելին այն է որ կառավարութիւնը ճարահատած՝ ամենէն աննշան անկիւններէ իսկ կերթայ հանրագիր կը մուրայ: Վերջին անգամ եկած հանրագիրը Անկուրիոյ կոստակալութեան Գըրէհէրի գաւառի Վէսրին գիւղաքաղաքէն էր. այս աննշան գիւղաքաղաքն այլ որոյ անուն իսկ մեզ անծանօթ էր եւ որոյ մէջ գտնուած հայ երն գուցէ հայ ըլլալին իսկ չեն ճանաչեր, նոյն իսկ իրենց կուտակալութեան ոստանէ անմիտ գաղատացի ոյց, այնչափ կարևորութիւն ստացեր է յաշտ կառավարութեան որ իրենց աւանին անուան պէս քէ սքին հանրագիր մը ստորագրել տուած է անոնց հերքելու համար Հայաստանի հարստահարութիւնը եւ պարսաւելու համար Գումգարուի չարժուի: Վանի որ ծիծաղելի հանգամանքներ թուարկիլ անկանք, ըսինք նաև թէ այդ փոքրիկ գիւղաքաղաքէն եկած հանրագիրը հարկւրէ աւելի ստորագրութեամբ ծածկուած է, յորոյ կէտը քաղաքին երեւելին երէն են, մնացեալ կէտն ալ վաճառական Աերեի թէ Զորէի իրենց գովառանած վեհափառ սուլթանի հայրակաւ խնամ մ'ոյց՝ այդ կողմերը ռամիկ եւ բռնող գաւառարդ չէ մնացել, այլ ամենքն ալ հարուստ եւ ազնուական դարձեր են... Բայց եւ շատ ալ չհեղինք խեղճերը. դուցէ այդպիսի հանրագրաց մը զոյութիւնէն իսկ անտեղեկ լինին այդ կարծեցեալ ստորագրողները...

Թուրք լրագրաց հայկական խնդրոյ մասին Յուլիո Տանեհէնցի աթիւ յայտնած անհեթեթ ու ծիծաղալար ծիծաղանքներն յայտնի են արդէն ամենուն:

Այժմ ալ հայկական խնդրոյ վրայ բան մը զրեւտ տեղէն բռնուած է Միւրիւ վիճակ լրագրոյ խմբագիրն, որ իր օգոստոս 24 ի թերթին մէջ երկար յօդուած մը գրած է ի հակառակութեամբ եւ անճանի պատճառաւ բանութեանը: Արմէնաւն այդ յօդուածի տեսութիւնը ոչինչ տառնձին արժանաւորութիւն չունին, ուստի աւելորդ կը համարենք այսչափէ երկար անոր վրայ կանգ առնելու:

Յունաց գործերն ալ տագնապալից վիճակի մը մէջ են: Նոյա պատրիարքն կը սնդէ հաստատապէս իր հրաժարականի վրայ. ասկէ զատ, յունաց քաղաքական եւ հրեական ժողովներն ալ գաղտնի նախարարութեան

յիշատակագիր մ'ուղղելով՝ յայտնած են որ եթէ յունական եկեղեցւոյ արտօնութեանց եւ առանձնաւոր համայն անեղծ պահպանումն չապահովուի եւ պատրիարքին հրաժարման պատճառը ընդ փոք չբարձուի, իրենք ալ պիտի հրաժարին ամբողջովն: Բ. Գումն կը ջանայ նոյա ալ ոսկեղ օժգեղ աւան եւ կլէցնել, բայց նորա մեր պաշտօնական մարմնոց պէս միամիտ, զիւրահատան եւ յողզող չեն գտնուիր: Վանի որ իրաց այս վիճակը կը յարատեւէ, յայն ժողովրդեան գոգոհութիւնը եւ կըսկին աւելնալ:

Սուլթանն այս միջոցին կրեապոյց նկատմամբ աւելի հաշտարար տրամադրութիւններ ցոյց կուտայ քան թէ հայոց: Արեւելի վերջին շիթութեանց աթիւ մայրաքաղաքս բերուած եւ զինուորական առեանէն ծանրագոյն պատժոց գաղտնաբերուած հինգ անձինք իւր ներման արժանացան եւ արձակուեցան, սոյա մէջէն երկուքն նկատմամբ մահու պատիժ վճռուած էր: Ասոր հակառակ Գումգարուի համեմատապէս աւելի անկարեւոր դէպքին աթիւ գաղտնաբերուողը զապաւ նոյն շնորհը միայն միջոց մահուան պատիժը բարեհաճեցաւ ամեն ուղի ու մահաբար ցկեանս շղթայակալ աշխատութեան վերածել, որպէս յայտ է:

Պերճ.

Կ. Պոլիս 10—22 սեպտեմբեր 90.

Ազգային գործոց միճակն հետզհետէ աւելի կը կընճոտուի: Ազգն տակաւ անխնայութեան կը մատնուի պատրիարքի, Արեւական եւ Քաղաքական Ժողովոց իրերայաջորդ հրաժարմամբ: Ազգին եւ տէրութեան յարաբերութիւնը այս կերպով պաշտօնապէս կընդհատուի, որով առօրեայ ընթացիկ գործերն անշամ երեսի վրայ կը մնան: Մինչ հայ լրտեսք եւ մամուլէք ծակ ու ծուկ կը փնտռուին թագչելու, թուրք լրտեսք եւ ոստիկանք կը շարունակեն ամենախիստ հսկողութիւն գործ գնել: Խուզարկութիւնք եւ ձերբակալութիւնք սովորական գործ դարձան են այլ եւս, կառավարական խիստ տնօրինութիւնք իրարու կը յաջորդեն, մի եւ նոյն ժամանակ կը շարունակուին խելաշիջող կառավարութեան ամօթալի կատակերգութիւնք, ամենուրեք բռնութիւն, ամենուրեք բարբարոսութիւն, ամենուրեք հալածմունք եւ ամենուրեք լրտութիւն...

Ահա այն ահաւոր վիճակն յոր ենթարկեալ է այսօր հայ ժողովուրդն նոյն իսկ թուրքիոյ մայրաքաղաքին մէջ: Ահա վիճակ մը որ ընդունակ է աւելի քան երեք հաւհրել եւ արժարժանել յիշատակական ամբողջ, ժողովրդեան գոգոհութիւնը վերածել ի զայրոյթ եւ զայրոյթն ի կառավարութիւն: Բատ շախտ բռնութեանց եւ հալածմանց սաստկացման, պէտք է որ յեղափոխական գործունէութիւնն եւս ստատկանայ եւ վայրագանայ. բռնութեան գէժ կատաղութիւն, հալածման գէժ վրէժ, արեան գէժ արիւն, սարսափի գէժ սարսափ. ահա ընդ առաջն եւս տաւ մ'ն ընդ առաջն:

Գառնանք այժմ մանրամասնութեանց:

Պատրիարքին հրաժարականն այլ եւս վերջնական եւ անդառնալի կերեւի. արդէն ժողովրդեան զայրոյթն այն աստիճան հասած է որ՝ ոչ միայն հրաժարականէն յառաջ սպառնալից թղթերով եւ սպառնացող պատգաւաւորութեամբ ստիպեցին զինքն ի նոյն, այլ մինչև անգամ հրաժարմանէն վերջ յատուկ աղաքարութեամբ իմացուցին զխաւոր եկեղեցեաց պաշտօնէից թէ «չախտի յիշուի»: Եւ իրօք՝ երկու շաբաթէ ի վեր՝ մայրաքաղաքիս զխաւոր թաղերու եկեղեցեաց մէջ խորհրդի յիշատակութիւն չլինի:

Վարթիայ գինեպան Մ ա լ ի ա ս ւ ը :

Զրոյց կը պտըտի թէ Պօլսոյ կողմը ձերբակալուած է նաև Կարապետ անուն հայ մը որ արգելեալ փամիռաշտներ կը վաճառէ եզերս Վոթա ձերբակալման պահուն՝ երկու յաճախորդ գտնուելով իւր սենեակը՝ մին հայ և միւսը յոյն, սոքա ևս կը ձերբակալուին :

Սենեքերիմ անուն հայ մ'ալ ձերբակալուած է որոյ քով շատ մը կեղծ պատուանշաններ գտնուեցին թող տեսնէ սուլթանը և համոզուի որ քանի ինք կը շտայնէ խոտութիւնքը՝ նոյնքան հայերը կը սուլորին ամէն կողմէ իւր քթին խնդար — թէ՛ վերայիշեալ փամիռաշտավաճառն և թէ՛ կեղծ պատուանշան չինողն ուղղակի կը ըլլորդ տար. վաճառէ՛ բարձրագոյն յանձնաժողովոյ առջև հարցաքննուելու :

Սնցիկալ շարթու ի Կ . Պօլիս ժամանեց Ներկարարեան Պետրոս փարգապետը որ Կարին ձերբակալուած է՝ վրան կառկած թէ հայ յեղափոխականաց հետ յարաբերութեան մէջ է . երեք սասիկանք սրաց հակադրութեան տակ էր բոլոր ճանապարհէն մէջ, ուղղակի առաջնորդեցին զինք կենսաբանական բանուր ուր կը մնայ ցայսօր, արտաքին հաղորդակցութիւնէ բոլորովին զրկուած վիճակի մէջ :

Նշեալէս տակաւին բանտի մէջ է և զուցէ անյայտացած — որպէս զրոյց կը պտըտի — տոքթօս Յակոբեան անուն մը հայ որ չարժ վեց ամիս յտուջ Սմերիկայէն դարձ Զէյթուն գացած էր և հոն ձերբակալուելով, սակէ քսան օր տուջ Պօլիս բերուած էր :

Նաև զրոյց կը պտըտի թէ Զէյթունի վերջին գէպիւրէն յետոյ, որոց մանրամասնութիւնք ևս մեզ անձամբ են դեռ Գրեմսի Ներկարարու եպիսկոպոսն ալ ձերբակալուած է և ընդ հակադրութեամբ Պօլիս կը բերուի :

Մայրաքաղաքին մէջ պանդխտութեամբ գտնուող մի քանի սերտասացի երիտասարդներ՝ անցեալները ըսելով որ իրենց քաղաքին առաջնորդը սուլթանին կառավարութեամբ գոհանակութեան հանրագիր մը զրկուեց և այդ պատճառով մէ՛ ճիւղի տակէ պատուանշան ստացեր է, զլուխին կը տաքնայ . զիւր մը կը խմբագրեն առ առաջ, նոյնն ուղղեալ որոյ մէջ կըսեն թէ . «Այն պատուանշանը զոր ի գին գոտաճանութեանց կը կրկն լաջքով վրայ, մենք կապարեայ գնաակներով պիտի մխեմք սրտով մէջ» : Սոյն գրութիւնն նամակատան մէջ կը բռնուի և այդ առթիւ մի քանի սերտասացի երիտասարդներ ձերբակալուած և բանտ տարուած են :

Գումգարուի գէպիւրէն առաջ՝ երկու կարինցի խոհարարք՝ Մելքոն և Համբարձում կորուեն բմբաճարութեան ներկայացում մը տալ ի Միլիտար՝ ընդ իրենց անձնական շահու համար. այս նպատակաւ մտից ամուսնիներ տուել կուտան իրենց պատկերներով և ժողովրդեան մէջ կը ցրուին : Կառավարութիւնը շարունակ այս ներկայացման կատարումն, որով կը յետաճգտի Մի քանի օր վերջը Գումգարուի գէպիւրէն տաթի ի Պէօլիքտերէ կը ձերբալուար ի Արաշաձ անուն մէկն՝ գարձեալ կարմնեցի, որուն քով կը գտնուի յիշեալ ամուսնիէն. մի միայն այս ամուսնի համար կը բանտարկեն խեղճ որ մինչև ցարդ կը մնայ բանտին մէջ . քանի մ'օր վերջն ալ ըմբիւ Մելքոնը կը բռնեն կը բանտարկեն . ի մէջ այլոց կը շարքարտին և ո՛ր գիտէ գիտ մինչև երբ պիտի շարքարտին . հարցանող փնտռող չկայ . Դատարիքին խեղճ անոթի մնացած են : Արաշաձի 6 . 7 տարեկան աղջիկը այս գէպիւրէն վերջ «Հայրիկ, հայրիկ» կոչելով մեռած է :

Սնցիկալ շարթու Պօլսոյ մէջ խորատանձեան թղթաւա ճառաչողը խոգարկուելով՝ այլ և այլ արգիլեալ պատ, կերներ ա զրբեր գտեր են, ո՛րոց համար խանութի

մարդերն մին բանտարկուած և յետոյ երախաւորութեամբ թողուած է :

Մուսան այստեղ է . սորա մասին յետոյ :

Պերճ .

ԵՐԹՈՊԱԿԱՆ ՄԱՐԴԻԼԸ ԵՒ «ՀՆԶԱԿԸ» .

Յայտնի է ամենքին, որ Հնչակեան Կուսակցութեան շարժումները շատ զբաւած են եւրօպական մամուլի ուշադրութիւնը և լազմաթիւ յօդուածների տալիք տվածու Սյոժ մենք կարգում ենք անգլիական, գերմանական, ռուսական և այլն թերթերում Հնչակի այն տարվայ 4 թղթի առաջնորդալի թարգմանութիւնը հետեւեալ վերտառութեամբ . «Հայ Յեղափոխական Կուսակցութեան մէկ ազգու Յայտարարութիւն, զետեղված նրա պաշտօնական օրգան Հնչակում» : Սյո թերթերի թումն են, ի միջի այլոց, «Daily News» Վաշտոնի օրգանը, «The Evening News and Post», «Deutsche Allgemeine Zeitung» գերմանական նշանաւոր թերթը, «Աօլթաութ», «Աօլթե Վրեմիա», «Աօլթօրայտիկ Տէլեգրաֆ» և այլն :

Իբրեւ պաշտօնական օրգան Հնչակեան Կուսակցութեան, յատուկ պատուէրի համեմատ՝ մենք յայտարարում ենք, որ Կուսակցութեան Գանձարանում ստացվեցան հետեւեալ գումարները . — Կ. Պ. քաղաքից Մամակից 324 դրուշ . Մ. ընկերներից 80 դր . Կորինի ձեռքով 220 դր . որոնց 40 դր . ինքն է նուիրել . Պարսկաստանից սղսից 167 դր . մի խումբ երկաւասարդներից 25 օսման . ոսկի ժ . քաղաքից Բ . ից 10 Ֆրանկ, Մ . Մ . ից 10 Ֆր . , Տղ . ից 20 Ֆր . , Ք . ից 10 Ֆր . , Վ . ից 25 Ֆր . , Ս . ից 20 Ֆր . :

Շնորհակալութեամբ ստացանք իբրեւ նպաստ «Հնչակին» հետեւեալ գումարները . — Պ . քաղաքից Ս . ի միջոցով «Հնչակին» ամսական 20 Ֆր . նպաստող ընկերութիւնից՝ 100 Ֆր . . Գ . քաղաքից Ս . ից 75 Ֆր . , Վ . քաղաքից Ս . Պ . ից 15 Ֆր . :

ԿԱՐԵԻՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ . — Սոյն համարի էջ 1, սիւնակ ա . , 16 — 20 տողերում գետեղված երկու նախագաւութիւններից առաջինը պէտք է յաջորդէ երկրորդին, որ կլինի, ուրիմն, այսպէս . — «Նա իրենով սկսու գործադրութեան ճանապարհի վրայ գնել հայ ժողովրդի մեծ ու գրական ձգտումները : Նա ապացուցեց, որ այդ ձգտումների գործնական յայտարարութեան ժամանակը հասել է» :

Էջ 1, սիւնակ ա . , վերջին տող տալագրված է ած յ 7 կ ո ղ ա է . պէտք է կարգաւ նա կ ո ղ ա ծ է և այլն :

Էջ 4, սիւնակ ա . , վերջին տող տալված է՝ իւղերը պիտի կարգաւ՝ զ իւղերը :

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և զրամ ուղարկել հետեւեալ հասցեով .

Montpellier (France) . — M. Beniard . Poste Restante . (25)

Թոնգոն . Հայկական ազատ տպարան .